

Valdas MACKELA
Gintaras SUNGAILA

Vytauto Didžiojo universitetas

Skaistykla ir „padangių muitinės“: tarpinės pomirtinės būklės problemiškas Ortodoksų teologijoje

Katalikų Bažnyčioje be mokymo apie eschatologines Dangaus ir Pragaros būkles yra išplėtotas mokymas apie Skaistyklą. Ortodoksų Bažnyčioje šiam mokymui artimiausias yra mokymas apie „padangių muitines“, tačiau nesutaria, ar jis yra Bažnyčios mokymo dalis, asmeninė teologinė nuomonė, ar erezija. Straipsnyje ortodoksų ginčo apie šios doktrinos statusą kontekste mokymui apie „padangių muitines“ ieškoma paralelių apokrifiniuose dangiškųjų kelionių aprašymuose ir mokymas apie „padangių muitines“ lyginamas su Katalikų Bažnyčios mokymu apie Skaistyklą.

Besides the eschatological doctrine on the states of Heaven and Hell, Catholic Church has also developed a teaching about Purgatory. The closest teaching in Orthodox Church to Purgatory is a doctrine about areal of “toll houses”. But there is no consensus whether this teaching is a doctrine of the Church, private theological opinion or a heresy. This article analyses a teaching about “toll-houses” in the context of debates inside the Orthodox Church and compares it to Gnostic heavenly journeys and Catholic doctrine on Purgatory.

Ivadas

Ortodoksų Bažnyčioje yra paplitęs niekur formaliai Bažnyčios dogmatiškai neapibrėžtas mokymas apie vadinamąsias „padangių muitines“ (gr. *τελώνια*, sl. *мытарства*). Pasak jo, be požemio ir dangaus galybių egzistuoja dvasinės blogio jėgos padangėje (Ef 6, 12), pro kurias turi praeiti kiekviena vėlė, keliaujanti į dangų. Tos padangių blogio jėgos turi muitines, kuriose demonai-muitininkai ieško žmogaus kaltės, neišpažintų nuodėmių. Jei žmogus buvo doras krikščionis, į pagalbą kaip advokatai jam atskuba angelai, o jei sieloje randama kaltė, demonai nusitempia ją su savimi į pragarą.

Tyrimo aktualumas: Ortodoksų Bažnyčioje tebevyksta aktyvūs debatai dėl šio mokymo ortodoksiškumo. Rusijos Ortodoksų Bažnyčios užsienyje sinodas 1980 m. priėmė nutarimą, kad mokymas apie padangių muitines yra Bažnyčios Tradicijos dalis, tačiau 2011 m. Antiochijos Ortodoksų Bažnyčios Amerikoje metropolitas Pilypas Saliba savo vyskupišku autoritetu parėmė mokymą apie „padangių muitines“ neigiančio Adnano Trabulsi

knygos „Anapus mirties“ tolesnį rašymą ir rekomendavo šią knygą tikintiesiems kaip išreiškiančią tikrąjį Ortodoksų Bažnyčios mokymą. Diskusijos vis dar vyksta ir tarp teologų. Šios Ortodoksų Bažnyčioje vykstančios diskusijos yra svarbios siekiant ekumeninio dialogo su Katalikų Bažnyčia, nes klausimas apie Skaistyklą buvo ir tebėra doktrininių nesutarimų objektas, nepaisant Pirmojo Liono (1245 m.) bei Florencijos (1431–1449 m.) susirinkimų nutarimų, kurie iš esmės buvo skirti pasiekti sutarimą dėl „apvalančios ugnies“ (*purgatorius ignis*) su Rytų krikščionimis.

Tyrimo objektas: Ortodoksų Bažnyčioje vykstančios diskusijos apie tarpinės pomirtinės būklės „dangiškųjų muitinių“ egzistavimą (kurioje Seraphimas Rose'as mėgino pagrįsti, jog mokymas yra ortodoksiškas, o Lazaras Puhalo argumentavo, jog mokymas yra eretiškas) ir jų santykis su Katalikų Bažnyčios mokymu apie Skaistyklą.

Tyrimo tikslas: atskleisti tarpinės pomirtinės būklės problemišumą Ortodoksų teologijoje, lyginant jį su Katalikų Bažnyčios mokymu apie Skaistyklą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti Seraphimo Rose'o mokymą apie „padangių muitines“.
2. Pristatyti S. Rose'o naudojamų šaltinių ir mokymo kritiką.
3. Išnagrinėti pagrindinius senovinius šaltinius apie muitines – Pauliaus Apokalipsę, Jokūbo Apokalipsę, Šv. Bazilijaus Naujojo¹ gyvenimą.
4. Aptarti Skaistyklos sampratą Katalikų Bažnyčios mokyme.
5. Palyginti Ortodoksų Bažnyčios mokymą apie „padangių muitines“ su Katalikų Bažnyčios mokymu apie Skaistyklą.

Tyrimo hipotezė: keliami prielaida, kad mokymas apie „padangių muitines“ turi panašumo su Katalikų Bažnyčios mokymu apie Skaistyklą ir yra apokaliptinio mokymo apie „dangiškąsias keliones“ ikrikščionintas variantas.

Tyrimo metodai: dogmų istorinė genealogija ir lyginamoji analizė.

Seraphimo Rose'o mokymas apie „padangių muitines“

1980 m. Rusijos Ortodoksų Bažnyčios Užsienyje (Русская Православная Церковь Заграницей (РПЦЗ)) Sinodas organizavo specialų teologinį komitetą, kuris turėjo išspręsti naujai iškilusią kontraversiją apie pomirtinį gyvenimą. Kontraversija prasidėjo po to, kai kunigui Seraphimui Rose'ui (1934–1982 m.) išleidus knygą „Vėlė po mirties“ (angl. *The Soul After Death*) kitas tos pačios Bažnyčios dvasininkas, vyksupas Lazaras Puhalo (g. 1941 m.) apkaltino jį erezija. L. Puhalo tvirtino, kad S. Rose'o pristatomas mokymas apie „padangių muitines“ nėra ortodoksų Šventosios Tradicijos dalis ir netgi šiai prieštarauja. Rose'o knyga buvo reakcija į, viena vertus, staiga visuomenėje išaugusį susidomėjimą pomirtinio gyvenimo patirtimis (šiandien angl. *Near Death Experience*, Rose'o laikais vis dar dominavo įvardijimas *After Death Experience*), kita vertus, į tai, kad nebuvo publikuotas nė vienas darbas, kuris bandytų paaiškinti reiškinį iš Ortodoksų teologijos pozicijų. Buvo išleista daugybė knygų, kai kurias rašė gydytojai, kai kurias – žurnalistai, kai kurias – teologai. Rose'ą papiktino tai, kad Davido Wheelerio knygoje, kuri glaudstai pateikė įvairių religijų mokymą apie pomirtinį gyvenimą, ortodoksų kunigas,

komentavęs Ortodoksų Bažnyčios mokymą, Rojų ir Pragarą pristatė labai abstrakčiai, apie tarpinių būklių egzistavimą nutylėjo ir pasakė, kad ortodoksai „neturi kažkoko konkretaus mokymo apie tai, kas vyksta po mirties“². Rose'o nuomone, dėl tokio požiūrio kalta protestantizmo ir katalikybės įtaka. Jis teigia priešingai – kad „ortodoksinė krikščionybė turi pakankamai aiškią doktriną, aiškų požiūrį į pomirtinį gyvenimą, aptariantį įvykius nuo pat mirties akimirkos. Šis mokymas randamas Šventajame Rašte (jei šis interpretuojamas krikščioniškojo mokymo kontekste), Šventųjų Tėvų raštuose ir ypač apie konkrečias vėlės pomirtines patirtis daugybėje šventųjų gyvenimų ir antologijų, skirtų asmeninei tokio pobūdžio patirčiai“³. Rose'as iškelia uždavinį pristatyti pagrindinius populiariojoje literatūroje randamus nekrikščioniškos pomirtinės patirties bruožus, ortodoksų mokymą apie pomirtinį gyvenimą ir panašių patirčių aprašymus okultinėje literatūroje bei palyginti medžiagą.

Pagrindiniai knygoje naudojami šaltiniai populiariosios kultūros pomirtinių patirčių analizei – to meto žinomiausių tyrinėtojų – Raymondo Moody, Elisabeth Kübler-Ross, Karliso Osiso, Erlenduro Haraldsono studijos⁴. Visą jų medžiagą Rose'as sutraukia į tris pagrindinius etapus (jie aptariami atitinkamai pavadintuose knygos poskyriuose): 1) susitikimas su kitais; 2) išėjimo iš kūno patirtis; 3) „šviesioji būtybė“. Pirmiausia prieš mirtį žmogus gali pradėti regėti įvairias būtybes ar jau mirusius žmones (dažnai – artimuosius). Po to, jau miręs, žmogus atgauna sąmonę. Jis turi, būdamas vėlė, tam tikrą „sielinių kūną“, todėl iš karto nesuvokia, kad mirė (tik gali jausti smarkų palengvėjimą). Kai žmogus suvokia, kad greta yra jo „kūniškas“ kūnas, dažniausiai sutrinka. Naujoje būsenoje jis būna kurį laiką, kol sutinka „švytinčią būtybę“, kuri traukia prie savęs, priima neteisdamą, gali paskatinti apmąstyti gyvenimą, pasakyti tam tikrą žinią⁵.

Prieš atsakydamas į klausimą, kas tos būtybės, kurias mirdamas mato žmogus, kas ta „šviesioji būtybė“ ir kur keliauja mirusysis, S. Rose'as pristato ortodoksų mokymą apie angelus, Dangų ir Pragarą (vėliau jis daro išvadą, kad visos netikinčiųjų regimos būtybės dažniausiai yra padangių demonai). S. Rose'o nuomone įsitikinimas, kad visa dvasinė tikrovė – nekūniška, yra svetimas biblinei ir ortodoksiškai sąmonei. Remdamasis Ignotu Briančianinovu⁶, S. Rose'as Tradicijos požiūriui priešpriešina dekartišką tįsumo ir mąstymo (*res cogitans* ir *res extensa*) opoziciją, kurią interpretuoja kaip visko materialaus ir visko dvasiško supriešinimą (toks požiūris, pasak Rose'o, numato, kad viskas, kas yra kūniška, būtinai yra materialu, visa, kas dvasiška – nematerialu ir tuo apsiriboja). Tačiau dvasinė tikrovė Tradicijoje apibūdinama ir kaip dvasinė, ir tarsi kaip kūniška. Pabrėždamas, kad 787 m. Nikėjos II Visuotinis susirinkimas uždraudė vaizduoti angelus kitaip nei kaip vyriškos lyties jaunuolius ir priskirdamas dekartišką požiūrį visiems Vakarų krikščionims, S. Rose'as teigia: „Romos-katalikiškieji (ir protestantiškieji) Vakarai nutolo nuo Šventojo Rašto ir ankstyvosios krikščionybės Tradicijos ne tik tuo, kaip vaizduoja angelus mene, bet ir savo doktrina apie dvasines būtybes“⁷.

Tam, kad parodytų, jog katalikai moko, kad angelai – grynai dvasinės būtybės, nepavaldžios laiko ir erdvės dėsniams, S. Rose'as cituoja I. Briančianinovą, kuris remiasi katalikų teologu Nicolu-Sylvestre'u Bergieru. Kertinis Rose'o argumentas prieš dvasiško-kūniškumo priešpriešą – apaštalo Pauliaus pasakojimas apie savo kelionės į Dangų patirtį: „Pažįstu žmogų Kristuje, kuris prieš keturiolika metų, – ar kūne (gr. *ἐν σώματι*), ar be kūno – nežinau, Dievas žino, – buvo pagautas ir iškeltas iki trečiojo Dangaus.

Ir žinau, kad šitas žmogus, – ar kūne, ar be kūno – nežinau, Dievas žino, – buvo paimtas į rojų (gr. *εις τὸν παράδεισον*) ir girdėjo slaptingus žodžius (gr. *ἄρρητα ῥήματα*), kurių nevalia žmogui ištarti“ (2 Kor 12, 2–5). I. Briančianinovas nurodo panašią šventpaikšio Andriejaus ir kitų šventųjų patirtį⁸. Visos šios patirtys pasižymi tuo pačiu ambivalentiškumu – asmuo negali pasakyti, ar buvo kūne, ar ne, nupasakoja patirtį kaip kelionę laike ir erdvėje. Rose'as nereflektuoja, kad abu jo naudojami šaltiniai „kalba“ ironiškai. Šventpaikšio liudijimą visada dera priimti atsargiai, o, kaip teigia šiuolaikiniai egzegetai, 2 Kor 10–13 skyriuose Paulius pasitelkia arba ironiją, arba parodiją⁹. Skyrių stilius nėra rimtas, oponentai juose pašėpiamai vadinami „antapaštalais“ (2 Kor 12, 11), o aprašytąjį „išėjimo iš kūno“ patirtį Paulius apibendrina žodžiais: „Jūs verčiamas, nukalbėjau neprotingai“ (t. y. pasakiau nesąmonę).

Priimdamas Pauliaus aprašymą kaip išdėstytą rimtai, S. Rose'as cituoja I. Briančianinovą: „Iš Rašto akivaizdžiai matyti, kad žmogaus siela turi žmogaus kūnišką pavidalą ir yra tokia pati, kaip ir kitos sukurtosios dvasios“¹⁰. Taigi, žmogaus vėlė yra žmogaus kūno pavidalo, ji turi tarsi „dangišką kūną“, tokį, kokį turi angelai, kurie, kaip ir vėlė, yra erdviškai apriboti. S. Rose'as žodžius renka labai atsargiai: „Angelai yra tame pasaulyje, kur žemiški laiko ir erdvės dėsniai neveikia tokiu materialiu būdu (jei taip galima sakyti), koku veikia čia. Todėl kai kurie iš Tėvų ir kalba apie „dangiškuosius kūnus“¹¹.

Jei, S. Rose'o teigimu, apie vėlę ir angelus (žinoma, ir demonus, kurie yra puolę angelai) galima pasakyti, kad jie tarsi turi kūną, be to, yra apriboti erdvės, vadinasi, galima kalbėti ir apie dvasines „vietas“. S. Rose'as rašo: „Be abejo, tikra tiesa, kaip liudija daugybė vyskupo Ignoto darbų citatų, kad visi ortodoksiniai šaltiniai – Šventasis Raštas, liturgija, hagiografijos, Šventųjų Tėvų raštai – tvirtina Rojų ir Dangų esant „viršuje“, o Pragarą – „apačioje“, po žeme“¹². Taip teigdamas jis polemizuoja su Katalikų Bažnyčia ir protestantizmu: „Tarp Romos katalikų ir protestantų sutinkamos aršios apologijos, tvirtinančios, esą Dangus – tai viso labo būseną, o ne vieta; „kad „viršuje“ – tai tik metafora, kad Kristaus įžengimas į Dangų vyko ne iš tikrųjų pakylant, o tik pasikeičiant būsenai. Dėl panašių apologijų Dangus ir Pragaras tapo pakankamai aptakiomis ir neapibrėžtomis sampratomis, dingo jų realumo jausmas“¹³.

Be Dangaus, žemės ir požemio S. Rose'as išskiria dar vieną sferą – padanges (gr. *ἐπουρανίος*). Šią poziciją jis grindžia Pauliaus dvasinės kovos aprašymu: „Mes grumiamės ne su krauju ir kūnu, bet su kunigaikštystėmis, valdžiomis, šių tamsybių pasaulio valdovais ir dvasinėmis blogio jėgomis padangių aukštumose (gr. *τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις*)“ (Ef 6, 12). Sekdamas apaštalu Pauliumi šią sferą jis vadina „padangių karalyste“. „Vidurinioios sferos“, kuri egzistuoję tarp Dangaus ir Pragaros¹⁴, egzistavimas gausiai paliudytas Bažnyčios Tėvų raštuose. Klasikinę Rytų Tėvų ir Antikos mokymo apie demonų buveines sintezę XI a. yra atlikęs vienuolis Mykolas Pselas, suskirstęs demonus į gyvenančius aukščiausioje sferoje (ugninius), oro erdvės (padangių), žemės, vandens, požemio, tamsybių (žymiausios sferos)¹⁵. Panašu, kad Mykolas Pselas, atlikdamas šį skirstymą, seka ankstesniu Pseudo Dionisijo Areopagiečio mėginimu suskirstyti dangiškosios būties sferas į hierarchijas, įtraukdamas ir puolusius angelus, ko jo pirmtakas nebuvo padaręs. Nors Dionisijus Areopagietis „išveda kiekvieno angelų choro savybes iš jų vardų: nuo serafinų, „degančių meile“, iki angelų „pasiuntinių“, Dievo tarnų ir „žinianešių“ <...> tačiau šios hierachijos pamatas yra grynai hipotetinis“¹⁶. Mykolo

Pselo klasifikacija, visų pirma, nurodo į demonų patirtį šiapus, kaip ir Pauliaus laiške efeziečiams. Demonų egzistavimas padangėse mūsų gyvenamu metu nereiškia, kad su jais būtinai turėtume susidurti pomirtinės vėlės kelionės pasaulio sferomis metu.

Tuo tarpu pasak Rose'o, po mirties vėlės keliauja į viršų, į dangų, tačiau tam turi įveikti padangę, kur karaliauja demonai. Šie padangių demonai supa mus visą gyvenimą, šventieji gali juos matyti (graikiškoje tradicijoje dvasinė rega vadinama *θεωρία*):

Dievo Žodis ir kartu su Juo veikianti Dvasia apreiškia mums per su Jais veikiančius, Jų pasirinktuosius indus (t. y. per šventuosius – aut.), kad erdvė tarp dangaus ir žemės – visa mūsų regima bespalvė oro erdvė – yra puolusių angelų buveinė¹⁷.

Nusidėjėliai demonų pulkus išvysta tik tada, kai atsiskiria nuo kūno, o esant gyviems nuo jų šios dvasinės žinios yra paslėptos, kad nepultų į nevilgtį. Žmogui esant gyvam kiekvienas demonas stengiasi jį palenkti į nuodėmę, pavergti, o žmogui mirus,

kai krikščionio siela, palikusi kūno šventovę, pradeda kilti padangių karalyste į aukštybių Tėvynę, demonai ją stabdo, stengiasi joje rasti giminingumą, savąjį nuodėmingumą, savo nuopuolį ir nusitempti ją į pragarą, paruoštą šėtonui ir jo angelams¹⁸.

Tokių bandymų vietų, kuriose padangių karalystėje yra stabdoma vėlė, pasak Rose'o, yra 20. Jos yra vadinamos „muitinėmis“, o vėlę krečiantys demonai – muitininkais. Tiesa, Rose'as iškart perspėja, kad visų šių įvaizdžių nesuprastume pažodžiui, nes

žinoma, kad padangėse neegzistuoja regimų „namų“ arba „muitinių“, kur renkami „muitai“, kur naudojami „raštai“ arba apskaitos priemonės, kuriomis užrašomos nuodėmės; arba „svarstyklės“, ant kurių sveriamos dorybės, arba „auksas“, kuriuo apmokamos „skolos“ – visais šiais atvejais galime tai tinkamai suprasti kaip retorines figūras, įvaizdžius, aiškinamąsias priemones¹⁹.

Rose'o sekėjo Hierotheoso Vlachoso nuomone, patys muitinių, muitininkų įvaizdžiai tiesiog ateina iš to meto kultūros²⁰, tačiau skaitant Rose'ą nepanašu, kad jis nuosekliai laikytųsi tokio reliatyvaus požiūrio į metaforose naudojamus įvaizdžius. Ši mokymą galima apibendrinti kaip pomirtinio gyvenimo patirčių aiškinimą vienuolinės askezės perspektyvoje. Remiantis vienuolių-mistikų patirtimis, žemė, Pragaras, padangės yra apibūdinami kaip „vietos“, o angelai ir demonai – kaip „kūną“ turinčios būtybės, kurios mus supa jau dabar, tik ne visiems yra matomos. Aistra (gr. *πάθος*) yra suprantama kaip sielos liga, vergovė nematomam demonui, nuo kuriuos krikščionys yra kviečiami išgyti išsižadėdami šėtono ir priimdami Kristų. Jei akivaizdūs nusidėjėliai, aistrų vergai iškart po mirties keliaus į pragarą, tai žmonės, kurie nepasiekė gyvenime šventumo (kurio vienas iš ženklų – beaistriškumas, gr. *ἀπάθεια*), bet ir nėra nusipelnę amžinųjų kančių, negali tiesiog įeiti į Dangų. S. Rose'as cituoja I. Briančinovą:

Krikščionys, linkę į nuodėmę, nėra verti tuoj pat persikelti iš žemiškojo gyvenimo į amžinąją palaimą. Pats teisingumas (rus. *справедливость*) reikalauja, kad šie krikščionių sielų polinkiai į nuodėmę, šios išdavystės Atpirkėjo atžvilgiu būtų pasverti ir įvertinti. Būtinasis teismas ir tyrimas, kad būtų nustatyta, kas joje įsigalės – amžinasis gyvenimas ar amžinoji mirtis²¹.

Muitinėse vėlė kenčia už visas nuodėmės, kurių neišpažino, kurias pamiršo arba kurių nelaikė esant nuodėmėmis²².

S. Rose'as vengia atvirai lyginti mokymą apie „muitines“ su mokymu apie Skaistryklą. Mokyme apie Skaistryklą jis įžvelgia netobulą bandymą „kurti [dvasinę] „geografiją“²³, o į mokymų lyginimo galimybę reaguoja tik trečiojo knygos priedo išnašoje, kur atsako į kritiką:

Žinoma, muitinių lyginimas su „Skaistrykla“ yra pritemptas. Muitinės – ortodoksų asketinio mokymo dalis, jos nurodo į „žmogaus“ išbandymus už nuodėmes, kurias jis padarė. Muitinės nesuteikia Dievui jokios „satisfakcijos“, jokių būdu neturi tikslo „kankinti“²⁴.

Priešingai,

„Skaistrykla“ yra latinistų (t. y. Katalikų – aut.) juridinis visiškai kito ortodoksinės eschatologijos aspekto iškraipymas – sielos būsenos pragare (į ją patenkama po kelionės per muitines), kuri gali būti pagerinta Bažnyčios maldomis. Pačiuose lotyniškuose šaltiniuose nėra jokių nuorodų į tai, kad demonai kaip nors dalyvauja esančiųjų „skaistrykloje“ kančiose²⁵.

Šioje vietoje būtina paminėti, kad pats S. Rose'as, viena vertus, pripažįsta, kad „ortodoksų dogminėje teologijoje kelionė per padangių muitines laikoma asmeninio teismo etapu, kurio metu nusprendžiamas vėlės likimas iki Paskutiniojo Teismo“²⁶, kita vertus, kad Bažnyčios maldos gali padėti pereiti per muitines²⁷. Kyla pagrįstas klausimas – jei dogminėje teologijoje kelionė per muitines yra apibūdinama juridškai („teismas“), kodėl negalimas juridinis kitų aspektų apibūdinimas (pagal skirtingas metaforas, naudojamas Kristaus kryžiaus aukos apibūdinimui Pauliaus teologijoje²⁸).

Pats S. Rose'as atmeta galimybę lyginti „skolų apmokėjimą“, kurį šv. Bazilijus Naujasis, pasak hagiografijos, atliko muitinėje už nusidėjėlę Teodorą, su katalikų mokymu apie „šventųjų nuopelnus“, nes „[ortodoksų tekstuose] turima galvoje ne kas kita, kaip Bažnyčios maldos už mirusių²⁹, t. y. visą ortodoksų kalbėjimą apie muitines S. Rose'as interpretuoja alegoriškai, o Katalikų Bažnyčios mokymą apie Skaistryklą supranta pažodžiui. Tiek S. Rose'as, tiek vėlesni jo sekėjai remiasi XIX a. antikatalikiška polemika, kritikuojančia „juridizmą“ ir visiškai nereflektuoja pokyčių, įvykusių Katalikų Bažnyčioje po Vatikano II susirinkimo. Dar pirmoje Vatikano II susirinkimo sesijoje vyskupas Emil'is De Smedtas kvietė pasmerkti tris katalikų klaidas: triumfalizmą, klerikalizmą ir juridizmą³⁰. Nuo to laiko juridinės soteriologijos reikšmė Katalikų Bažnyčioje mažėjo. S. Rose'o skaistryklos interpretacija jo paties rašymo laikais jau buvo pasenusi.

Seraphimo Rose'o naudojamų šaltinių ir mokymo kritika

Iškart po knygos „Vėlė po mirties“ išleidimo S. Rose'as susilaukė daug kritikos, todėl knyga buvo papildyta atsakymais (be pačių kritikų tekstų). Apie vieną epizodą pasakoja kunigas Michaelis Azkoulas: „1980 m. lapkričio 3 d. Harvardo Universiteto Tyrimų Centro profesorius parašė tėvui S. Rose'ui laišką, mandagiai paneigdamas S. Rose'o knygoje pateiktą

neteisingą Teofano (Atsiskyrėlio – aut.)³¹ pažiūrų pristatymą, pagal kurį skirtumai tarp dviejų hierarchų (t. y. Teofano ir Ignoto Briančianinovo – aut.) yra „nereikšmingi“. Savo knygoje „Sielos ir angelai: Ne kūnas, bet dvasia“ Tyrimų Centro profesorius tvirtina, kad Teofanas „griežtai neigė [Briančianinovo mokymą apie vėlės būseną po mirties]. <...> Visi muitinių paminėjimai palaimintojo Teofano raštuose turi būti suprasti ne kaip pomirtinė patirtis, bet kaip kova su aistromis [šiapusiniame] dvasiniame gyvenime“³². Greta šių pastabų dera pabrėžti, kad Teofanas Atsiskyrėlis yra palikęs veikalą, kuriame atvirai neigia I. Briančianinovo pažiūras apie angelų ir vėlių „kūniškumą“³³.

Kritika dėl nesąžiningo Teofano Atsiskyrėlio citavimo knygoje „Vėlė po mirties“ yra ne atsitiktinė – nors atrodo, kad joje S. Rose'as cituoja daug Bažnyčios Tėvų, iš tiesų viską užgožia vienas autorius – ortodoksų Bažnyčios šventasis I. Briančianinovas. M. Azkoulas yra pateikęs fundamentalų S. Rose'o šaltinių kritikos sąvadą. Jis teigia, kad daugelis Šventosios Tradicijos tekstų citatų yra tiesiog paimtos iš Ignoto darbų, todėl jos yra „vyskupo Ignoto vertimų į rusų kalbą vertimas į anglų kalbą“³⁴, o kadangi Ignotas cituoja graikiškus, lotyniškus, armėniškus, siriškus ir persiškus tekstus, panašu, kad kai kuriais atvejais vertimų grandinė dar ilgesnė. M. Azkoulou teigimu,

jei pažiūrėtume į „liudijimų“ pirminius šaltinius <...>, pamatytume <...>, kad patristiniai tekstai, kuriais naudojasi autoriai, neparemia įrodinėjamų tezių ne tik todėl, kad citatos yra išplėstos iš konteksto³⁵.

M. Azkoulas taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad S. Rose'as visiškai nepaiso tekstų kritikos mokslo³⁶. Jis neskiria autentiškų patristinių šaltinių nuo pseudoepigrafijų. Pavyzdžiui, cituoja Pseudokirilo Aleksandriečio, Pseudomakarijaus Egiptiečio tekstus, neskiria Bažnyčios Tėvų nuo Bažnyčios rašytojų, neaiškios kilmės šv. Bazilijaus Naujojo hagiografiją cituoja tarsi autentišką Tradicijos liudijimą.

Paviršutiniškai palyginęs gnostikų mokymą apie archontus (gr. vns. *ἄρχων*; dgs. *ἄρχοντες*) ir sielos kelionę po dangiškąsias sferas, M. Azkoulas daro išvadą, kad mokymas apie muitines – greičiau gnostinės, nei ortodoksinės kilmės³⁷. Visus kaltinimus S. Rose'o atžvilgiu ir M. Azkoulou knygoje ir visuose debatuose galima padalyti į dvi grupes, kurios dažniausiai išskaitomos ir visų kritikų teiginiuose – jis kaltinamas mokąs gnosticizmo ir katalikiškojo mokymo apie Skaistyklą. Pagrindinis S. Rose'o kritikas buvo (ir tebėra) tuometinis diakonas (dabar – arkivyskupas) Lazaras Puhalo, kuris kaip atsaką išleido savo knygą „Vėlė, kūnas, mirtis“ („The Soul, The Body and Death“). L. Puhalo pirmasis ir supriešino biblinį bei tradicinį Bažnyčios mokymą su „būdingu teosofams ir Vakarų krikščionių religijoms, iš esmės – gnostišku, nors ir sutinkamu origenizme (t. y. krikščionių eretiko Origeno ir vėlesnių neoplatonikų filosofų, tokių kaip Augustinas iš Hipono, plėtotame platonizme)“³⁸. Šiai kategorijai jis priskiria ir Vakarų mokymą apie Skaistyklą.

L. Puhalo pabrėžia tris pagrindinius ortodoksų eschatologijos aspektus: 1) Dievo malonės vaidmenį išganyme; 2) krikščionių antropologijoje postuluojamą kūno ir sielos vienovę; 3) itin alegorišką ortodoksų Šventosios Tradicijos kalbėjimą apie pomirtinį gyvenimą. Pasak L. Puhalo, teiginys, kad demonai turi galios mirusiesiems krikščionims, prieštarauja teiginiui, kad krikščionys tampa Kristaus Bažnyčiai suteiktos Dievo išganomosios malonės dalininkais³⁹. Į šį argumentą atsakyti nesunku – Hierotheoso Vlachoso teigimu, teisiesiems demonai neturi galios, o nedorieji ir taip prieš mirtį yra jų valdžioje⁴⁰.

Tai – jau modifikuota S. Rose'o pozicija, tačiau Vlachosas parodo, kad šis argumentas nepaneigia mokymo apie „padangių muitines“. Kita vertus, L. Puhalo nuomone, teigti, kad žmogaus vėlė gali kentėti tarsi pilnas asmuo, prieštarauja krikščioniškai sąmonei, nes asmuo yra kūnas ir siela, ir neteisinga, jei siela kentėtų už kūno nuodėmes (galų gale, neteisinga ir tai, kad kentėtų tik dalis asmens)⁴¹. Kyla ir klausimas, kaip įmanomas sielos funkcionavimas be kūno ir kam tada reikalingas mirusiųjų prisikėlimas. Bet šį argumentą paneigia pats L. Puhalo.

Atskleisdamas turtingą Bažnyčios naudojamą metaforų kraitį, L. Puhalo pasirenka šv. Afraato Perso išaiškinimą apie tai, kas yra „užmigimas“ (gr. *κοιμησις*)⁴². Kaip teigiama miego metafora, sutinkama ir apaštalo Pauliaus kalboje (1 Kor 11, 30; 1 Tes 4, 14 ir kt.), miręs krikščionis tarsi užmiega, o jo laikinasis teismas – tai paskyrimas tarsi sapne regėti vieną ar kitą likimą, kuris jo laukia po visuotinio prisikėlimo ir Paskutiniojo Teismo (šio likimo išankstinis regėjimas ir yra kančios arba džiaugsmo šaltinis). Taigi, kad būtų atsakyta į šią kritiką, pakaktų „padangių muitinių“ kančių sampratos modifikacijos, nebūtina atsisakyti visos teorijos. Mokymus apie Skaistyklą ir „muitines“ L. Puhalo taip pat kritikuoja todėl, kad jie skatina žmones pulti į neviltį⁴³. Hierotheosas Vlachosas atmeta šį kaltinimą teigdamas, kad „[mokymas apie muitines] užrašytas ne tam, kad keltų baimę, o tam, kad paskatintų atgailai; o iš atgailos kyla džiaugsmas“⁴⁴. Pačiame Šventajame Rašte yra šiurkščių žodžių apie išganymą, kurie vienus gali nuvaryti į neviltį, kitus – paskatinti dar uoliau išganymo siekti⁴⁵. L. Puhalo taip pat priekaištuoja, kad mokymai apie Skaistyklą ir „muitines“ įveda tarpinę būklę tarp Rojaus ir Pragaro⁴⁶, propaguoja maginį požiūrį į malda⁴⁷, t. y. įsitikinimą, kad malda yra tarsi užmokestis, galintis pakeisti žmogaus būklę. Vis tik, prisiminus kaip S. Rose'as atsargiai renka žodžius, kuriais apibūdina „muitines“ ir kaip pabrėžia jų alegoriškumą, pagrįstai galėtume teigti, kad S. Rose'o naudojamą muitinių metaforą bent jau teoriškai galima „išversti“ į L. Puhalo naudojamą miego metaforą taip paneigiant prieš tai minėtus L. Puhalo priekaištus.

Pagrindiniai senoviniai šaltiniai apie muitines

Tam, kad galėtume palyginti S. Rose'o ir L. Puhalo pozicijų pagrįstumą, atsigręžkime į ankstyviausius šaltinius apie „padangių muitines“. Atmetus visus pseudoepigrafinius šaltinius, seniausias šaltinis Ortodoksų Tradicijoje, tiesiogiai pristatantis mokymą apie „padangių muitines“, yra X a. parašytas „Šv. Bazilijaus Naujojo gyvenimas“ (tiesa, jei atmestume L. Puhalo hipotezę, kad ši hagiografija iš tiesų yra bogomiliškos kilmės⁴⁸). Tuo tarpu gnostinėje tradicijoje liudijimai apie kelionę per „padangių muitines“ sutinkami daugiau nei pusę tūkstantmečio anksčiau.

Mokymo apie „padangių muitines“ ištakų galima ieškoti tarptestamentinėje judėjų tradicijoje, kur gausu pasakojimų apie kelionę per dangus (Pirmoji Enocho knyga, Trečioji Barucho knyga ir kt.)⁴⁹, tačiau juose tiesiogiai neminimos „muitinės“ ir muitų rinkimas. Pomirtinės tarpinės būklės aprašymams didžiulį poveikį darė apokaliptiniai judėjų ir krikščionių traktatai, ypač Petro ir Pauliaus Apokalipsės. Antroji šių, parašyta trečiame amžiuje, lotyniškoje raštijoje dar žinoma kaip *Visio Pauli*, daugiausia aprašomos pomirtinio gyvenimo kančios⁵⁰. Yra tam tikro panašumo su „padangių muitinėmis“, nes vizijoje

sielos patiria skirtingas bausmes, atitinkančias padarytas nuodėmes ir jų sunkumą. Tačiau šioje Apokalipsėje pomirtinė būklė panaši į laikiną pragarą, kur dėl Kristaus ir šventųjų bei angelų užtarimo galimas laikinas palengvinimas⁵¹. Petro Apokalipsė taip pat laikosi dualistinės schemos, daugiau dėmesio skirdama Pragarui, tačiau abu šie tekstai vienaip ar kitaip paveikė Viduramžių Skaistyklos vaizdinius lotyniškoje Vakarų Europoje⁵².

Tuo tarpu *Nag Hammadi* bibliotekoje yra du tekstai (Pauliaus Apokalipsė ir Pirmoji Jokūbo Apokalipsė), kurie mini demonus, renkančius muitus. Pirmojoje Jokūbo Apokalipsėje muitininkai pasirodo tik vieną kartą. Tekstas pasakoja apie kelionę per archontus ir jos iššūkius. Jokūbas įspėjamas, kad viename iš archontų sėdi būtybė, renkanti mokesčius. Ji ne tik reikalauja užmokesčio, bet grobia sielas vagyste⁵³. Pauliaus Apokalipsė aprašinėja „muitines“ gerokai smulkiau ir pasakoja apie tai, kaip pakeliui į Jeruzalę Paulius sutiko mažą vaiką (Pauliaus Apokalipsė. 18, 5–6)⁵⁴. Šis pasirodo esantis dvasia-palydove. Šventoji Dvasia (neaišku, ar ta pati dvasia-palydovė, ar kita) paima Paulių į trečiąjį dangų, paskui – į ketvirtąjį (Pauliaus Apokalipsė. 19, 20–25)⁵⁵. Čia jis susiduria su teismu: „angelas atsiveda sielą iš mirusiųjų krašto“ (Pauliaus Apokalipsė. 20, 9–10)⁵⁶, ima ją plakti rimbū, o sielai paklausus, už ką ji plakama, ketvirtojo dangaus vartus sergėjęs muitininkas pradeda teismą. Atsinešama knyga, ateina trys liudininkai (Pauliaus Apokalipsė. 20, 24–25)⁵⁷. Panašu, kad liudininkai patys yra antgamtinės būtybės, nes pasakoja kūrę sąlygas nuodėmėms: „Argi aš neatėjau pas tave dvyliką valandą dienos (senovėje tai buvo paskutinė dienos valanda – aut.), kai leidosi saulė? Aš suteikiu tau tamsą, kad įvykdytum visas savo nuodėmes“⁵⁸. Pralaimėjusi teismą siela nusviedžiama į žemesnį pasaulį ir gauna jai priruoštą kūną⁵⁹.

George'o MacRae'o ir Williamo Murdocko nuomone, besiginčijančios dėl sielos dvasios – tai graikų mitologijos Erinijos, o muitų rinkimo įvaizdis perimtas iš babilonietiškos ir helenistinės astrologijos⁶⁰. Taigi, šis pasakojimo elementas yra sinkretiškas įvairių tikėjimų mišinys.

Apie penktąjį dangų tepasakyta, kad ten angelai rimbais baudė nuteistas sielas (Pauliaus Apokalipsė. 22, 5–10)⁶¹, o šeštajame danguje vėl minimas muitininkas, kurio Paulius prašo atverti vartus (Pauliaus Apokalipsė. 22, 19–24)⁶². Septintame danguje Paulių pasitinka senis, į kurio klausimą „kur keliauji?“ Paulius atsako orfikams įprastu būdu: „Einu ten, iš kur esu atėjęs“ (Pauliaus Apokalipsė. 23, 1–10)⁶³ (pagal atsakymus ant aukšinių orfikų lentelių: „Iš tyrų aš kilęs tyras: iš karalienės požemių, Euklėjo, Eubulėjaus ir daimonų kitų. Aš taip pat esu jūsiškės priedermės“; „Esu aš vaikas žemės ir dangaus žvaigždėto. Bet priedermės aš dangiškos, kaip žinoma patiems“⁶⁴ – inicijuotasis mistas reikalauja, kad būtų praleistas į dangaus aukštybes, nes iš jų yra kilęs). Pro vartus Paulius praleidžiamas ir toliau, kol galop pasiekia devintą dangų.

Daugeliu aspektų Pauliaus Apokalipsė ir palaimintosios Teodoros kelionė „Šv. Bazilijaus Naujojo gyvenime“ yra labai panašios. „Šv. Bazilijaus Naujojo gyvenimo“ autorius Bazilijaus mokinys Grigalius užmigo ir sapne sutiko gražų jaunuolį, kuris kviečia jį eiti pas Teodorą (ir palydi)⁶⁵. Taigi, abu tekstai mini berniuką-jaunuolį palydėtoją. Teodora pradeda pasakojimą jam apie savo pomirtinę kelionę: pirmiausia mirdama ji išvydo aplink save daugybę „etiopų pavidalo“ („etiopais“ Bizantijoje buvo vadinami visi juodaodžiai – aut.) demonų, kurie turėjo knygas su visomis jos nuodėmėmis⁶⁶. Taigi, abejuose tekstuose taip pat minimos nuodėmių knygos. Po to atvyko du Teodoros angelai-palydėtojai, kurie ėmė kelti ją į Dangų⁶⁷. Danguje Teodora susiduria su 20 muitinių postų, kuriuose demonai

teisą ją už atitinkamas nuodėmes (tuščiažodžiavimo ir keiksmų muitinė, melo muitinė ir kt.). Šiose muitinėse vyksta demoniškas teismas, kuriame demonai liudija jos nuodėmes, o angelai ją gina (panašus demoniškas teismas, kaip matėme, aprašomas ir Pauliaus Apokalipsėje). Pastebėtina tai, kad kai Teodora pralaimi ir demonai jau nori ją nusitempti į žemesnį pasaulį – pragarą, pasirodo šv. Bazilijus ir sako: „Mano ponai, ši vėlė man daug pasitarnavo [...]. Už ją aš meldžiausi Viešpačiui ir Jis dovanojo man šią gėrybę“⁶⁸. Bazilijus davė demonams skrynelę su gėrybe ir taip „padengė skolas“, todėl Teodora buvo praleista pro muitinę (panašaus motyvo esama ir Pauliaus Apokalipsėje, kur Paulių užstoja Šventoji Dvasia, tačiau ypač jis svarbus palyginimo su Skaistykla kontekste).

Be išvardytų panašumų tekstus skiria aiškūs skirtumai. Teodoros tekstas atspindi krikščionišką šventųjų kultą, muitinėse vėlė teisiama už tai, kad nelankė Dieviškosios Liturgijos (šv. Mišių), nesilaikė krikščioniškų pasninkų, reguliariai nesimeldė, nepriėmė sakramentų ir kt. Ypač pabrėžiama atgailos sakramento reikšmė, žmogus baudžiamas už neišpažintas nuodėmes. Kita vertus, muitinės nebefunkcionuoja kaip orfiški dangaus vartai, pro kuriuos praeiti pakanka slaptažodžio, o yra iškart siejamos su tam tikromis ydomis ir nuodėmėmis. Tokie akivaizdžiai krikščioniški motyvai paaiškina, kaip šis mokymas galėjo patekti į Ortodoksų dogminės teologijos vadovėlius. Pauliaus Apokalipsė vargu ar pasakoja apie Pauliaus pomirtinę patirtį – ji pasakoja apie misto (gr. *μυστός* – inicijuotasis) kelionę per dangus, kurių vartus trukdo įveikti nuodėmės, bet, visgi, mistas vartus įveikia ne dorybėmis, o slaptažodžiais ir dvasios-palydėtojos pagalba. „Šv. Bazilijaus Naujojo gyvenimas“ transformuoja šiuos simbolius, juos naudodamas pasakoja apie pomirtinę patirtį ir aprašo taip, kad paskatintų krikščionis laikytis krikščionybės normų. S. Rose'as šį tekstą interpretuoja jau visai alegoriškai.

M. Azkoulas atkreipia dėmesį į tai, kad Teofanas Atsiskyrėlis, nepripažindamas Ignoto mokymo apie pomirtinį gyvenimą, mini jį savo psalmių komentaruose⁶⁹, netgi rekomenduoja išpažinti nuodėmes pagal muitinių schemą. Taip yra todėl, kad Teofanui muitinės – tai demoniškų gundymų, patiriamų asketiniame gyvenime, alegorija. S. Rose'as ignoruoja hermeneutinę problemą, su kuria susiduriame palyginę „Šv. Bazilijaus Naujojo gyvenimą“ su Pauliaus Apokalipse ir Teofano pozicija – jei tekstas mini muitines, tai dar nereiškia, kad jis yra apie pomirtinį gyvenimą. Priešingai, S. Rose'as kaip akivaizdų įrodymą, kad mokymas apie muitines – ortodoksiškas, cituoja visus jam prieinamus tekstus, kuriuose tik yra minimi žodis „muitinė“, maldos už mirusiuosius ar pomirtiniai bandymai.

Skaistykla Katalikų Bažnyčios mokyme

Skaistykla nuo pat jos sampratos atsiradimo Vakarų krikščionybėje buvo suprantama kaip tarpinė anapusių, kur mirusieji patiria nuskaistinimą, kurį galima palengvinti gyvųjų užtarimu. Kaip knygoje „Skaistyklos gimimas“ rašo Jacques'as Le Goffas, „Kol tai buvo pasiekta, teko įveikti ilgą istorinį idėjų ir vaizdų, tikėjimų ir darbų, teologinių ginčų ir, ko gero, giluminių, mums vargiai apčiuopiamų visuomenės permąstymų kelią“⁷⁰.

Mokymas apie Skaistyklą Vakarų krikščionybėje įsigalėjo tarp 1150 ir 1250 metų, o įtvirtintas buvo Florencijos bei Tridento Susirinkimuose⁷¹. Josephas Ratzingeris atkreipė dėmesį į tai, kad mokymas „buvo suformuotas tuose dviejuose Viduramžių

Susirinkimuose, kurie mėgino atkurti uniją su Rytų Bažnyčiomis“, t. y. Liono II ir Florencijos susirinkimuose⁷². Šios sampratos ištakos randamos tarp II ir IV amžių, kai imta svarstyti, kur mirus žmogui jo siela būna iki Paskutinio teismo. Pavidalą šie svarstymai įgavo su IV amžiaus didžiųjų Bažnyčios Tėvų – šv. Ambraziejaus, šv. Jeronimo, šv. Augustino – pažiūromis, jog kai kurių nusidėjėlių sielos, patyrusios išskaistinimą, per tą laikotarpį galėtų būti išgelbėtos⁷³.

Mokymo apie Skaistyklą formavimosi pradžioje trūko aiškumo, kur būna siela ir kur ji patiria išskaistinimą. Iki XII a. pab. žodis *purgatorium* kaip daiktavardis vartojamas nebuvo. Taip pat ir J. Ratzingeris savo veikale „Eschatologija“ atkreipė dėmesį į tai, kad žodis *skaistykla* oficialiuose Katalikų Bažnyčios tekstuose nėra vartojamas, vietoje to kalbama apie *poenae purgatoriae seu catharteriae* (skaistinančias kančias) arba apie *purgatorium* (šis lotyniškas žodis reiškia *valymą, skaistinimą*, nors dažniausiai į lietuvių kalbą verčiamas *skaistykla*). Herbertas Vorgrimleris „Naujajame Teologijos žodyne“ teigia, kad „1336 m. popiežiškojo Magisteriumo sprendime teigiama, jog mirusieji, kuriems reikia apvalymo, išskaistinami iki „pakartotinio susijungimo su savo kūnu“ pirma negu išvysta Dievą veidas į veidą <...>. Šioje ištaroje nesigilinama nei į Skaistyklos egzistavimą, nei į kūno ir sielos atsiskyrimą, ja veikiau norima pasakyti, kad po mirties mirusiųjų nelaukia neutralus laukimo būvis“⁷⁴. Popiežiaus Benedikto XII 1336 m. bulėje *Benedictus Deus* įvardyta ne konkrečiai Skaistykla (lot. *purgatorium*), bet minimi žodžiai *purgabile, purgatae, purgationem*⁷⁵.

Patristiniuose šaltiniuose labiausiai ortodoksų kritikuojamas „juridinis“ Skaistyklos supratimas visų pirma sutinkamas Tertulijano veikale „Apie sielą“⁷⁶, nors, pasak J. Ratzingerio, „ji dar nėra visai tapati Viduramžių Susirinkimų koncepcijai“⁷⁷. Tertulijanas savo mokymą „išveda“ iš evangelinio teiginio, kad nesusitaikęs su savo ieškovais ir atėjęs pas Teisėją žmogus bus kalinamas tol, „kol neatsit[eis] ligi paskutinio skatiko“ (Mt 5, 26). Tertulijanas kalba apie *refrigerium interim*, kur teisieji, prieš patekdami į amžinąjį poilsį, pereina per tarpinę atgaivos vietą. Ši atgaivos vieta primena evangelijose aprašytą Abromo prieglobstį⁷⁸. Tertulijano *refrigerium interim* nuo Skaistyklos skiriasi tuo, kad pirmoji vieta yra atgaiva laukiant, o Skaistykloje – skaistinamasis išmėginimas išpirkimo bausme. Be to refrižeriume užtrunkama iki pat prisikėlimo, o skaistykloje – tik kiek reikalinga išpirkimui⁷⁹.

Kitokį pobūdį šiam mokymui suteikė Kiprijonas Kartaginetis, kuris, aiškindamas tą pačią Evangelijos eilutę, kaip tik išvelgia galimybę bažnytinę atgailą atlikti po mirties, todėl leidžia sugrįžti į Bažnyčią net ir sunkias nuodėmes padariusiesiems⁸⁰. Savo Laiške Antonijui jis nurodė, kuo būtent skiriasi du krikščionių likimai:

Vienas dalykas yra susilaukti atleidimo, kitas dalykas – pelnyti šlovę; vienas dalykas yra būti nusiųstam į kalėjimą (*in carcere*) ir išeiti iš ten tik atsisteisus iki paskutinio obolo, kitas dalykas – nedelsiant susilaukti atlygio už tikėjimą ir dorą; viena yra nusikratyti nuodėmių naštą, apsivalant per ilgas kančias ugnyje, kas kita yra išpirkti visus savo nusidėjimus kankinio mirtimi; pagaliau viena yra Teismo dieną išgirsti, jog Viešpaties nuosprendis atidedamas, kas kita būti jo iš karto apvainikuotam⁸¹.

Nors šv. Kiprijonas ir nepasiekė tokio raiškos aiškumo, koks atsirado amžiais po jo, jis jau savo metu nuėjo toliau, negu Tertulijanas. Atsakydamas į klausimą, ar yra būtinas krikštas, kad galėtum būti išgelbėtas, traktate „Apie sielos prigimtį ir šaltinį“ Šv. Augustinas kaip pavyzdį pateikia istoriją apie krikščionį Dinokratį, kuris buvo krikštytas, tačiau paskui, matyt, nusidėjo, bet seseriai užtariant galiausiai buvo išgelbėtas:

Kelioms dienoms praslinkus, kai visi meldėmės, staiga, maldos viduryje, sušukusi, pavadinau Dinokratį. Nustebau, nes niekada anksčiau nebuvau jo prisiminusi ir ėmiau sielvartauti dėl jo mirties. Suvokusi, jog esu verta pastarąjį užtarti, pradėjau nepaliumajamai dejuoti ir melsti Viešpatį (Šventosios Perpetuos ir su ja pašvęstųjų kankinystė. 7, 1–2).⁸²

Neatsitiktinai Skaistyklos sampratai krikščioniškuose Vakaruose pagrindus padėjo šv. Augustinas, kurio pėdsakai lotyniškoje krikščionybėje yra patys reikšmingiausi ir kuriuo rėmėsi Viduramžių autoriai.

Kaip teigiama Katalikų Bažnyčios katekizme, su mokymu apie Skaistyklą yra susijusi ir su maldų už mirusius praktika⁸³. J. Ratzingeris pritaria J. A. Fischerio nuomonei, kad „esminiai mokymo apie skaistyklą elementai išsirutuliojo iš Antikos, judaizmo bei krikščionybės tradicijų darinio“⁸⁴. J. Ratzingeris taip pat apibrėžia mokymo apie nuskaistinimą esmę patristiniame kontekste:

Tai nėra savotiškas anapusinis koncentracijos lageris (kaip aiškino Tertulijanas), kuriame žmogus privalėtų atlikti bausmę, paskirtą daugmaž pozityvistiniu būdu. Veikiau tai būtinas vidinis žmogaus perkeitimo procesas, kurio metu žmogus tampa imlus Kristui, imlus Dievui, imlus vienybei su *Communio sanctorum*⁸⁵.

Kitaip tariant, J. Ratzingeris atmeta ortodoksams nepriimtina juridinių-legalistinių skaistyklos bausmės supratimą ir pabrėžia pomirtinės atgailos reikšmę, kurios ortodoksų autoriai, kaip matėme, net nemini.

Nors Skaistykla Viduramžiais buvo vienas iš pagrindinių nesantaikos objektų tarp graikų ir lotynų krikščionių, tikraisiais Skaistyklos doktrinos pradininkais J. Le Goffas laiko graikų teologus. Nors jų koncepcijos graikų krikščionybėje susilaukė atgarsio, apie Skaistyklos sąvoką to pasakyti negalima – Klemensas Aleksandrietis buvo pirmasis, išskyręs ir šiame, ir būsimajame gyvenime dvi nusidėjėlių ir dvi bausmių kategorijas. Aname gyvenime esama dvejopos ugnies: nepataisomų nusidėjėlių laukia „ryjanti ir naikinanti“ ugnis, o antrųjų – „šventinanti“⁸⁶. Origenas, komentuodamas metaforą iš „Pirmojo laiško korintiečiams“, taip pat išsako mintį apie pomirtinį nuskaistinimą aname pasaulyje⁸⁷. Jis ir tvirtina, kad teisieji po mirties eina į Rojų, tačiau tas Rojus labai skiriasi nuo tikrojo palaimos Rojaus, kur siela pateks tik po paskutinio teismo bei išmėginimo – ilgesnio ar trumpesnio – ugnimi.

Rytų Tėvų raštuose mokymas apie pomirtinį skaistinimą (gr. *κάθαρσις* – valymas, skaistinimas, kaip ir lot. *purgatorium*) formuojasi kaip atsakas į valentiškąjį gnosticizmą. Jei gnostikai mokė, kad tam tikri išrinktieji yra apsaugoti nuo teismo ugnies (1 Kor 3, 10–15), Klemensas teigia, kad krikščionio apšvalymas yra ilgas procesas, prasidedantis krikštu ir nusitęsiantis į amžinybę. Kadangi šią idėją vėliau plėtojo Origenas, o origenizmas Rytuose

buvo pasmerktas kaip erezija, ant šios teologinės temos krito origenizmo erezijos šešėlis, pomirtinės atgailos, pomirtinio valymosi (skaistinimosi) galimybė Rytuose nežinoma.

Viduramžiais išiplieskus diskusijai dėl Skaistyklos, graikų krikščionys kaltino lotynus propaguojant origenizmo ereziją⁸⁸. Yra aprašytas ginčas, kuris 1231 metų pabaigoje kilo graikų Casolio vienuolyne netoli Otranto tarp Corfou metropolito George'o Bardanso ir popiežiaus pasiuntinio pranciškono Baltramiejaus. Erezijos prasmė yra nusakoma, kad pranciškonas išpažįsta klaidingą doktriną, esą, egzistuojanti

skaistinamoji ugnis (πῦρ καθαρτήριου), į kurią nuvedami mirusieji, kurie, atlikę išpažintį, nebeturėjo laiko atlikti už savo nuodėmes atgailos bausmę, ir čia jie yra nuskaistinami dar prieš Paskutinį teismą ir taip išvaduojami nuo bausmės⁸⁹.

L. Puhalo, kaip ir J. Ratzingeris, cituoja Joną Auksaburnį kaip pagrindinį autoritetą, neigiantį mokymą apie muitines: „Tokia yra priežastis melstis, giedoti psalmes ir šlovinti Dievą [mirusiųjų laidojimo apeigose]: kad mes neliūdėtume ir neraudotume, o dėkotojume Dievui, Kuris pasiėmė jį (velionį – aut.)“⁹⁰. Šv. Jono Auksaburnio paaiškinimas, kam reikalingos maldos už mirusiuosius, akcentuoja ne naudą mirusiesiems, o naudą gyviesiems. Todėl L. Puhalo S. Rose'ą, mokyme apie muitines išvelgiantį pretekstą maldoms už mirusiuosius, kaltina nukrypus į scholastinį mąstymą.

Dialogo galimybė

Rusijos Ortodoksų Bažnyčios užsienyje sinodas, sprendęs L. Puhalo ir S. Rose'o ginčą, palaikė Rose'ą, tačiau abiems pusėms įsakė nustoti šiuo klausimu ginčytis. Be to, Sinodas pareiškė, kad „tokie asketai, kaip šv. Dimitrijus Rostovietis, metropolitas Filaretas Maskvietis, vyskupas Silvestras ir kiti rusų teologai savo laiku išreiškė tikrai ortodoksinę tiesą naudodamiesi scholastiniu išraiškos metodu“ ir „nors dogmiškai negalima apibrėžti muitinių egzistavimo taip, kaip aprašyta Grigaliaus sapne [...], ši tradicija buvo išsaugota, su pokyčiais, nuo gilios senovės [...] ir cituojama visuose dogminės teologijos tekstuose“⁹¹. Tačiau Sinodas neišreiškė Visuotinės Ortodoksų Bažnyčios nuomonės.

Pavyzdžiui, 2011 m. rudenį Antiochijos Ortodoksų Bažnyčios Amerikoje vyriausiasis vyskupas, metropolitas Pilypas Saliba, parašė atvirą laišką, kuriame paskatino dr. Adnaną Trabulsi toliau rašyti knygą, neigiančią mokymą apie padangių muitines, be to, rekomendavo šią knygą kaip išreiškiančią „tikrąjį Ortodoksų Bažnyčios mokymą“ (laiško autentiškumą straipsnio autoriams raštu patvirtino Antiochijos Ortodoksų Bažnyčios Amerikoje atstovai)⁹². Taigi, tame pačiame žemyne (Amerikoje) vienos Ortodoksų Bažnyčios jurisdikcijos vadovai (Rusijos Ortodoksų Bažnyčios Užsienyje) teigia mokymą apie muitines esant Bažnyčios tradicijos dalimi, o kitos jurisdikcijos vadovas (Antiochijos Ortodoksų Bažnyčios) neigia, kad mokymas yra tradicijos dalis. Vadinasi tam, kad Katalikų Bažnyčios mokymas apie Skaistyklą ir Ortodoksų Bažnyčios diskursas apie „dangaus muitines“ būtų palyginti kaip autoritetingi dviejų Bažnyčių (Katalikų ir Ortodoksų) mokymai, prieš tai būtina, kad Ortodoksų Bažnyčios viduje būtų apibrėžtas šio mokymo statusas. Šiuo metu įmanomas tik religijotyrisinis mokymų lyginimas, apibrėžiant, kad šio mokymo normatyvinis statusas nėra aiškus.

Tačiau biblistinės bei patristinės studijos gali padėti suprasti, kaip tarpinė pomirtinio gyvenimo būklė buvo suprantama ankstyvojoje krikščionybėje. Mažai tyrinėtus laukus yra apokrifiniai tekstai, daugiausia apokalipsės bei dangiškųjų kelionių regėjimai, taip pat bažnytinis jų vertinimas. Nemažai pomirtinės būklės vaizdinių kyla iš liaudiško pamaldumo, juos galima rasti ir grožinėje literatūroje, nors daugelis konkrečių pomirtinio gyvenimo aprašymų niekada nebuvo oficialaus mokymo dalimi nei Rytuose, nei Vakaruose. Šiais laikais galima pastebėti naują susidomėjimą apratais klausimais pasirodant vis naujai literatūrai apie *near-death experience*, kurią derėtų įvertinti teologiškai. Svarbus bendras bruožas, siejantis Katalikų ir Ortodoksų Bažnyčias yra visuomet egzistavusi praktika melstis už mirusiuosius, kuri suponuoja, kad iki paskutinio teismo ir visuotinio prisikėlimo gyvieji ir mirusieji yra „šventųjų bendrystėje“ ir gali padėti vienas kitam. Vienas esminių klausimų yra pomirtinės kaitos galimybė, kurią katalikiškame mokyme apie Skaistyklą numato skaistėjimas, tuo tarpu Ortodoksų teologija tokios galimybės nepripažįsta. Kaip buvo parodyta šiame straipsnyje, „padangių munitinių“ samprata šio neatitikimo neišprendžia, nes per munitines keliaujančios sielos yra varginamos, bet netobulėja.

Išvados

Ortodoksų teologijoje mokymas apie „padangių munitines“ atsirado interpretuojant kai kurias užuominas, esančias Bažnyčios Tėvų tekstuose, liturginėse maldose bei asketiniuose traktatuose. Labiausiai sistemingą mokymą apie „padangių munitines“ išpopuliarino naujųjų laikų rusų ortodoksų Bažnyčios šventasis Ignatas Briancianinovas. Savitai jungdamas jo ir Teofano Atsiskyrėlio pažiūras su populiariojoje literatūroje randamais nekrikščioniškos pomirtinės patirties bruožais, vienuolis kunigas Seraphimas Rose'as savo knygoje pateikia mokymą, kuriuo teigiama, kad be dangaus, žemės ir požemio esti dar ir bandymų vietos, kuriose po mirties yra stabdoma vėlė. Tokių vietų, siejamų su įvairiomis atitinkamomis nuodėmėmis, jis priskaičiuoja dvidešimt – šiose „munitinėse“ yra sveriamos dorybės ir apmokamos „skolos“. Savo dėstyje S. Rose'as, išryškindamas skirtumus tarp Katalikų Bažnyčios juridinės Skaistyklos sampratos ir „padangių munitinių“ sampratos, kurią jis siekė įkomponuoti į Rytų krikščionių dievėjimo soteriologiją, siekė ir apologetinių tikslų.

S. Rose'o mokymas apie „munitines“ ortodoksų teologų kritikuojamas dėl nenuosekliaus rėmimosi Bažnyčios Tėvų ir Ortodoksų Bažnyčios šventųjų tradicija. Tikėjimas demonų turima galia mirusiesiems krikščionims prieštarautų Dievo išganomosios malonės sampratai. Rose'ui prikišama, kad būtų neteisinga, jog siela kentėtų už kūno nuodėmes. Taip pat mokymas apie „munitines“ kritikuojamas kaip įvedantis tarpinę būklę tarp Rojaus ir Pragaros bei propaguojantis maginį požiūrį į maldą manant, kad taip galima pakeisti mirusio žmogaus būklę.

Ištyrus ankstyviausius šaltinius apie „padangių munitines“ galima konstatuoti, kad mokyme apie „padangių munitines“ perimti gnostinėje tradicijoje sutinkami vaizdiniai ir simboliai, tačiau jiems suteikiama krikščioniška prasmė. Apibendrinant išanalizuotą medžiagą galima sakyti, jog gali egzistuoti įvairiausi mokymo apie munitines variantai: munitinės gali būti suprantamos kaip asketinės kovos šiame gyvenime, kitame gyvenime

arba šiame ir kitame gyvenimuose, metafora, muitinės gali būti suvokiamos kaip metafora, aprašanti dvasinio pasaulio objektus, o gali būti suvokiamos kaip literatūrinis įvaizdis, teturintis mokomąją prasmę, kaip matyti Teofano Atsiskyrėlio raštuose. Visas šis pozicijų spektras sutinkamas įvairių teologų, įsitraukusių į debatus, raštuose, o didžiausią kontroversiją kelia S. Rose'o bei I. Briančianinovo mokymas apie tarpinės pomirtinės būklės fizinę egzistavimą.

Lyginant mokymą apie Skaistyklą, Katalikų Bažnyčios ir Ortodoksų Bažnyčios svarstymus apie „padangių muitinių“ galimybę, svarbu pažymėti, jog Vakarų tradicijoje apie pomirtinį nuskaistinimą daugiausia buvo kalbama teisingumo išpildymo požiūriu. Mokymas apie „padangių muitines“ yra suformuluotas Rytų asketikos perspektyvoje, jame dominuoja asketinės sampratos. Po II Vatikano susirinkimo Skaistyklos samprata išreiškiama labiau personalistiniais terminais. Nuo Skaistyklos kaip „laikinosios bausmės vietos“ vis dažniau pereinama prie „pasirengimo dangui“ skaistėjimu sampratos. Daugeliu atžvilgiu Šventuoju Raštu ir Bažnyčios Tėvų mokymu paremta šiuolaikinė Katalikų bei Ortodoksų teologija „sutaria“ labiau nei apokaliptinių ir apokrifinių šaltinių prisodrintas S. Rose'o mokymas apie „padangių muitines“ bei maldingas Skaistyklos vizijų aprašymas, įkvėpęs Dantę Alighierį parašyti „Dieviškąją komediją“.

Abu mokymai yra grindžiami maldos už mirusiuosius nauda, abu remiasi įsitikinimu, kad pats teisingumas reikalauja, jog žmonės, kurie nėra šventi, negali iš karto patekti į Dangų. Abu mokymai teikia reikšmę šventųjų maldoms už mirusįjį. Esminis abiejų mokymų skirtumas yra tas, kad mokymas apie Skaistyklą numato pomirtinio skaistėjimo galimybę, vėlės apvalomąjį perkeitimą Rytų krikščionių teologijoje, tame tarpe ir ginčytinoje nuomonėje apie „padangių muitines“ kalbama tik apie patiriamus demonų varginimus. Tačiau ir katalikišku požiūriu Skaistykloje negalima labiau atsiversti ar atlikti pomirtinę atgailą. Skaistykla – tai žemiškojo dorybingo krikščionio gyvenimo išstobulinimas Dievo malone po mirties, nes Apreiškime Jonui apie Dangų rašoma, kad „ten niekada nepateks, kas netyra“ (Apr 21, 27).

NUORODOS

- ¹ Bazilijus Naujasis (Jaunesnysis) – IX–X a. Ortodoksų Bažnyčios šventasis.
- ² Роуз С. Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 23.
- ³ Роуз С. Ten pat. P. 23.
- ⁴ Apie akademinį priešmirtinių patirčių tyrimų istoriją žr. Sleutjes A., Moreira-Almeida A., Greyson B. Almost 40 Years Investigating Near-Death Experiences. An Overview of Mainstream Scientific Journals // The Journal of Nervous and Mental Disease. V. 202. 2014. P. 833–836.
- ⁵ Роуз С. Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 44–45.
- ⁶ Ignotas Briančianinovas (Игнатий Брянчанинов, 1807–1867) – Ortodoksų Bažnyčios šventasis vyskupas.
- ⁷ Роуз С. Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 48.
- ⁸ Роуз С. Ten pat. P. 316.
- ⁹ Gooder P. Only the Third Heaven? 2 Corinthians 12.1–10 and Heavenly Ascent. London: T & T Clark International. 2006. P. 194.

- ¹⁰ *Poуз С.* Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 50.
- ¹¹ *Poуз С.* Ten pat. P. 49.
- ¹² Ten pat. P. 186–187.
- ¹³ Ten pat. P. 185–186.
- ¹⁴ Rose'ui pragaras yra po žeme, dangus – virš žemės, o padangės – sfera tarp žemės ir dangaus, iš kurios galima kristi tiesiai į pragarą.
- ¹⁵ *Psellos M., Collison M.* Psellus' Dialogue on the Operation of Daemons. Sydney: Published by Tegg J. Printed by Welch D. L. 1843 // <http://www.esotericarchives.com/psellos/daemonibus.pdf>. Žiūrėta 2016 02 28.
- ¹⁶ *Laurentin R.* Demonas – mitas ar tikrovė? Vilnius: Aidai. 2008. P. 118.
- ¹⁷ *Poуз С.* Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 102.
- ¹⁸ *Poуз С.* Ten pat. P. 103.
- ¹⁹ Ten pat. P. 108–109.
- ²⁰ *Влахос И.* Жизнь после смерти. Пер. Петров В., изд. 4-е. Москва: Даръ. 2013. P. 21.
- ²¹ *Poуз С.* Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 104.
- ²² *Poуз С.* Ten pat. P. 119.
- ²³ Ten pat. P. 209.
- ²⁴ Kaip aiškina H. Vorgrimleris, satisfakcija arba patenkinimas (lot. *satisfactio*) yra iš romėnų teisės kalbos pasiskolinta sąvoka iš pradžių žymėjusi pažeistos teisines tvarkos atkūrimą. Teologijoje atgailos darbai, reikalaujami viešojo kanoninio atgailos proceso, iš pradžių nebuvo laikomi patenkinimu. Jie turėjo tik rodyti rimta ir ilgalaiki atsivertimą. Dabar suprantama, kad „žmogus nepajėgus visavertiškai atsilyginti net Jėzaus Kristaus malonėje. Tačiau per savanorišką ar Bažnyčios skirtą atgailą jis gali likviduoti nuodėmės padarinius t. y. panaikinti laikinąsias bausmes už nuodėmes „Patenkinimas“ // *Vorgrimler H.* Naujasis teologijos žodynas. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba. 2003. P. 415.
- ²⁵ *Poуз С.* Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 324.
- ²⁶ *Poуз С.* Ten pat. P. 126.
- ²⁷ Ten pat. P. 253.
- ²⁸ *Finlan S.* The Background and Contents of Paul's Cultic Atonement Metaphors (Academia Biblica 19). Society of Biblical Literature. 2004.
- ²⁹ *Poуз С.* Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015. P. 253.
- ³⁰ *Dulles A.* Models of the Church. Expanded edition. New York: Doubleday. 2002. P. 31.
- ³¹ Teofanas Atsiskyrėlis (Феофан Затворник, 1815–1894 m.) – Ortodoksų Bažnyčios šventasis vyskupas.
- ³² *Azkoul M.* The Toll-House Myth: The Neo-Gnosticism of Fr. Seraphim Rose. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 2005. P. 8–9.
- ³³ Феофан Затворник. Душа и ангел – не тело, а дух. Москва: Талан. 1997. P. 53.
- ³⁴ *Azkoul M.* The Toll-House Myth: The Neo-Gnosticism of Fr. Seraphim Rose. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 2005. P. 31.
- ³⁵ *Azkoul M.* Ten pat. P. 4–5.
- ³⁶ Ten pat. P. 7.
- ³⁷ Ten pat. P. 15–16.
- ³⁸ *Puhalo L.* The Soul, The Body and Death. 6th Edition. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 1994. P. 3.
- ³⁹ *Puhalo L.* Ten pat. P. 67.
- ⁴⁰ *Влахос И.* Жизнь после смерти. Пер. Петров В., изд. 4-е. Москва: Даръ. 2013. P. 21.
- ⁴¹ *Puhalo L.* The Soul, The Body and Death. 6th Edition. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 1994. P. 24.
- ⁴² *Puhalo L.* Ten pat. P. 30–31.

- ⁴³ Ten pat. P. 59.
- ⁴⁴ *Влахос И.* Жизнь после смерти. Пер. Петров В., изд. 4-е. Москва: Даръ. 2013. P. 22.
- ⁴⁵ Pvz.: „Kurie kartą jau buvo apšviesti, paragavo dangaus dovanos, tapo Šventosios Dvasios dalininkais, patyrė gerąjį Dievo žodį bei būsimą amžiaus galybę ir nupuolė, tą nebeįmanoma iš naujo atgaivinti atsivertimui, nes jie sau kryžiuoja Dievo Sūnų ir išstato jį paniekai“ (Žyd 6, 4–6).
- ⁴⁶ *Puhalo L.* The Soul, The Body and Death. 6th Edition. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 1994. P. 30.
- ⁴⁷ *Puhalo L.* Ten pat. P. 2.
- ⁴⁸ *Puhalo L.* The Tale of Elder Basil “The New” and the Theodora Myth: Study of a Gnostic Document and a General Survey of Gnosticism. B. C.: Synaxis Press. 1999.
- ⁴⁹ *Gathercole S.* Quis et unde? Heavenly obstacles in Gos. Thom and related literature // Paradise in Antiquity. Jewish and Christian Views. Ed. Bockmuehl M., Stroumsa G. Cambridge University Press. 2010. P. 82.
- ⁵⁰ *Bremmer J. N., Czachesz I.* The Apocalypse of Paul: previous history // The Visio Pauli and the Gnostic Apocalypse of Paul. Sud. Hilhorst A. Peeters Publishers. 2007. P. 18.
- ⁵¹ *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 56.
- ⁵² *Le Goff J.* Ten pat. P. 54.
- ⁵³ The (First) Apocalypse of James. 33, 8–11 / Ed. Robinson J. The Nag Hammadi Library. San Francisco: Harper Collins. 1990. P. 257–259.
- ⁵⁴ The Apocalypse of Paul / Ed. Robinson J. The Nag Hammadi Library. San Francisco: Harper Collins. 1990. P. 262–268.
- ⁵⁵ Ten pat.
- ⁵⁶ Ten pat.
- ⁵⁷ Ten pat.
- ⁵⁸ Ten pat.
- ⁵⁹ Ten pat.
- ⁶⁰ *MacRae G., Murdock W.* The Apocalypse of Paul. Ed. Robinson J. The Nag Hammadi Library. San Francisco: Harper Collins. 1990. P. 256–257.
- ⁶¹ Ten pat.
- ⁶² Ten pat.
- ⁶³ Ten pat.
- ⁶⁴ *Edmonds R.* The ‘Orphic’ Gold Tablets and Greek Religion. Cambridge: Cambridge University Press. 2014. P. 18, 22.
- ⁶⁵ Суд За Гробом или Мытарства Преподобной Феодоры. Типография Почаевской Лавры. 2001. P. 14.
- ⁶⁶ Суд За Гробом или Мытарства Преподобной Феодоры. Ten pat. P. 15.
- ⁶⁷ Ten pat. P. 16.
- ⁶⁸ Ten pat. P. 17.
- ⁶⁹ *Azkoul M.* The Toll-House Myth: The Neo-Gnosticism of Fr. Seraphim Rose. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 2005. P. 5.
- ⁷⁰ *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 21.
- ⁷¹ Pagal Katalikų Bažnyčios katekizmą (Katalikų Bažnyčios katekizmas. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai. 2012. 1031).
- ⁷² *Ratzinger J.* Eschatologija. Mirtis ir amžinasis gyvenimas. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1996. P. 207.
- ⁷³ Pagal J. Le Goffą (*Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 20).
- ⁷⁴ *Vorglimler H.* Naujasis teologijos žodynas. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba. 2003. P. 501.
- ⁷⁵ Denzinger (latin) 990. Benoît XII. Const. ‘Benedictus Deus’, 29 janvier 1336 (DS 1000 530) // <http://catho.org/9.php?d=bx#bti>. Žiūrėta 2016 02 28.

- ⁷⁶ *Tertulijanas*. De anima. LVIII (PL 02. 220) // http://www.tertullian.org/latin/de_anima.htm. Žiūrėta 2016 02 28.
- ⁷⁷ *Ratzinger J.* Eschatologija. Mirtis ir amžinasis gyvenimas. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1996. P. 207.
- ⁷⁸ „Ir štai elgeta mirė ir buvo angelų nuneštas į Abraomo prieglobstį. Mirė ir turtuolis ir buvo palaidotas“ (Lk 16, 22).
- ⁷⁹ *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 69.
- ⁸⁰ Senovėje už sunkias nuodėmės buvo skiriama bažnytinė bausmė arba atgaila, epitimija (gr. *ἐπιτιμία* – bausmė, lot. *paenitentia*), kuri galėjo trukti daugelį metų. Rigoristai nenorėjo priimti sunkiai prasikalusiųjų atgal į Bažnyčią, nes jų epitimijai įgyvendinti nepakaktų ir viso gyvenimo, o Kiprijonas teigė, kad bažnytinė bausmė gali būti pabaigta kitame gyvenime (iš to vėliau formavosi katalikų mokymas apie indulgencijas, laikinųjų bausmių atleidimą, padengiant nusidėjėlio „skolas“ gerais darbais).
- ⁸¹ *Kiprijonas*. Laiškas 55 // Opera Omnia Sanctorum Patrum Latinorum. Vol. III. P. 127 // cit. iš *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 79.
- ⁸² *Šventosios Perpetuos ir su ja pašvęstųjų kankinystė* // Naujasis židinys – Aidai. Nr. 4. 1998. P. 217.
- ⁸³ Katalikų Bažnyčios katekizmas. 1032. „Tas mokymas taip pat remiasi maldų už mirusius praktika, apie kurią kalba ir Šventasis Raštas: „Todėl jis [Judas Makabiejus] ir darė auką už mirusiuosius, kad jie būtų išvaduoti iš [...] nuodėmės“ (2 Mak 12, 46). Nuo pat pradžios Bažnyčia gerbė mirusiųjų atminimą ir meldėsi už juos, ypač aukodama Eucharistijos auką, kad nuskaistinti jie galėtų palaimingai regėti Dievą. Mirusiųjų labai Bažnyčia dar ragina skirti išmaldą, atlaidus bei atgailos darbus: Pagelbėkime jiems ir juos minėkime. Jei Jobo sūnus nuskaistino jų tėvo auka, kodėl mes turėtume abejoti, kad mūsų aukos už mirusius gali juos paguosti? Nedvejokime pagelbėti iškeliavusiems ir aukoti už juos savo maldas“.
- ⁸⁴ *Ratzinger J.* Eschatologija. Mirtis ir amžinasis gyvenimas. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1996. P. 211.
- ⁸⁵ Lot. *šventųjų bendruomene*. *Ratzinger J.* Ten pat. P. 218.
- ⁸⁶ *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 75.
- ⁸⁷ *Origenas*. De principiis. III. 5, 6. Pagal „Ar kas ant šio pamato stato iš aukso, sidabro, brangiųjų akmenų, medžio, šieno, šiaudų, – tai kiekvieno darbas išaiškės. Teismo diena jį iškels aikštėn, nes jį pasirodys ugnimi ir ugnis ištirs, koks kieno darbas. Kieno statybos darbas ant to pamato išliks, tas gaus užmokestį. O kieno darbas sudegs, tas praras užmokestį; jis pats išsigelbės, bet tartum per ugnį.“ (1 Kor 3, 12–15).
- ⁸⁸ *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 330.
- ⁸⁹ Li Romans de Baudouin de Sebourc. XVI. 843 // Tobler-Lommatzch. VII. 2097 // cit. iš. *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005. P. 330.
- ⁹⁰ *Puhalo L.* The Soul, The Body and Death. 6th Edition. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 1994. P. 98.
- ⁹¹ Extract from the Minutes of the Session of the Synod of Bishops of the Russian Orthodox Church Outside of Russia // http://orthodoxinfo.com/death/tollhouse_debate.aspx. Žiūrėta 2016 02 28.
- ⁹² Metropolito Pilypo laiškas // http://4.bp.blogspot.com/-uAl7v_svsC4/VppB1PYD_AI/AAAAAAAAAD_8/yASC0t-iBUw/s1600/officialnotolls.jpg. Žiūrėta 2016 02 28.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Azkoul M.* The Toll-House Myth: The Neo-Gnosticism of Fr. Seraphim Rose. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 2005.
2. *Bremmer J. N., Czachesz I.* The Apocalypse of Paul: previous history // The Visio Pauli and the Gnostic Apocalypse of Paul. Sud. Hilhorst A. Peeters Publishers. 2007. P. 18.
3. *Dulles A.* Models of the Church. Expanded edition. New York: Doubleday. 2002.
4. *Edmonds R.* The 'Orphic' Gold Tablets and Greek Religion. Cambridge: Cambridge University Press. 2014.

5. Extract from the Minutes of the Session of the Synod of Bishops of the Russian Orthodox Church Outside of Russia // http://orthodoxinfo.com/death/tollhouse_debate.aspx. Žiūrėta 2016 02 28.
6. *Finlan S.* The Background and Contents of Paul's Cultic Atonement Metaphors (Academia Biblica 19). Society of Biblical Literature. 2004.
7. *Gathercole S.* Quis et unde? Heavenly obstacles in Gos. Thom and related literature // Paradise in Antiquity. Jewish and Christian Views. Ed. Bockmuehl M., Stroumsa G. Cambridge University Press. 2010. P. 82–100.
8. *Goeder P.* Only the Third Heaven. 2 Corinthians 12.1–10 and Heavenly Ascent. London: T & T Clark International. 2006. P. 194.
9. *Katalikų Bažnyčios katekizmas.* Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai. 2012.
10. *Kiprijonas.* Laiškas 55. Ad Antonian // Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum III, II. 638, 16–20. Vindobonae. MDCCCLXXI.
11. *Laurentin R.* Demonas – mitas ar tikrovė? Vilnius: Aidai. 2008.
12. *Le Goff J.* Skaistyklos gimimas. Vilnius: Baltos lankos. 2005.
13. Li Romans de Baudouin de Sebourc. XVI. 843 // Tobler-Lommatzch. VII, 2097 // cit. iš *Le Goff. J.* Skaistyklos gimimas.
14. *MacRae G., Murdock W.* The Apocalypse of Paul. Ed. Robinson J. The Nag Hammadi Library. San Francisco: Harper Collins. 1990. P. 256–257.
15. Metropolito Pilypo laiškas // http://4.bp.blogspot.com/-uAl7v_svsC4/VppB1PYD_AI/AAAAAAAAAD_8/yASC0t-iBUw/s1600/officialnotolls.jpg. Žiūrėta 2016 02 28.
16. *Origenes.* De principiis // Patrologia Graeca 11. Ed. Migne J. Apud Garnier Fratres: Paris. 1857.
17. *Psellos M., Collison M.* Psellus' Dialogue on the Operation of Daemons. Sydney: Published by Tegg J. Printed by Welch D. L. 1843 // <http://www.esotericarchives.com/psellos/daemonibus.pdf>. Žiūrėta 2016 02 28.
18. *Puhalo L.* The Soul, The Body and Death. 6th Edition. Dewdney. B. C.: Synaxis Press. 1994.
19. *Puhalo L.* The Tale of Elder Basil “The New” and the Theodora Myth: Study of a Gnostic Document and a General Survey of Gnosticism. B. C.: Synaxis Press. 1999.
20. *Ratzinger J.* Eschatologija. Mirtis ir amžinasis gyvenimas. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1996.
21. *Sleutjes A., Moreira-Almeida A., Greyson B.* Almost 40 Years Investigating Near-Death Experiences. An Overview of Mainstream Scientific Journals // The Journal of Nervous and Mental Disease. V. 202. 2014.
22. *Šventosios Perpetuos ir su ja pašvęstųjų kankinystė* // Naujasis židinys – Aidai. Nr. 4. 1998. P. 217.
23. *Tertulijonas.* De anima // http://www.tertullian.org/latin/de_anima.htm. Žiūrėta 2016 02 28.
24. The (First) Apocalypse of James // The Nag Hammadi Library. Ed. Robinson J. San Francisco: Harper Collins. 1990.
25. The Apocalypse of Paul / Ed. Robinson J. The Nag Hammadi Library. San Francisco: Harper Collins. 1990.
26. *Vorgrimler H.* Naujasis teologijos žodynas. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba. 2003.
27. *Влахос И.* Жизнь после смерти. Пер. Петров В., изд. 4-е. Москва: Даръ. 2013.
28. *Затворник Ф.* Душа и ангел – не тело, а дух. Москва: Талан. 1997.
29. *Роуз С.* Душа после смерти. Москва: Валаамское Общество Америки. 2015.
30. Суд За Гробом или Мытарства Преподобной Феодоры. Типография Почаевской Лавры. 2001.

Gauta: 2016 02 19

Parengta spaudai: 2016 06 27

Valdas MACKELA, Gintaras SUNGAILA

PURGATORY AND TOLL HOUSES: THE DISCUSSION ON AN INTERIM POST-MORTEM CONDITION IN ORTHODOX THEOLOGY

S u m m a r y

In 1980 the Synod of Russian Orthodox Church Outside Russia (ROCOR) organized a special theological committee in order to resolve a newly aroused theological issue. The then-deacon (now archbishop) Lazarus Puhalo has accused famous hieromonk Seraphim Rose (now sometimes regarded as a saint in practice of the Church) of heresy.

The source of controversy was the teaching on “aerial toll-houses” explained in the Seraphim’s book. In spite of not being dogmatically defined by any Ecumenical Council, this teaching is so common among Orthodox Christians that even some bishops view it as a dogma. Nonetheless, even after the Synod of ROCOR accepted the position of Seraphim Rose and warned Deacon Lazarus, the debate still prevailed and many remarkable theologians took part in it. This teaching remains an issue at the episcopal level as well. In 2011 the head of Antiochian Orthodox Church in America metropolitan Philip Saliba used his episcopal authority to recommend reading the book by theologian Adnan Trabulsi “Beyond Death”, which calls the belief in “aerial toll-houses” a heresy.

There are two texts from Nag Hammadi corpus, which are very close to the toll house tradition. First of them is Apocalypse of Paul, second – First Apocalypse of James. First Apocalypse of James mentions tax collectors only once. The focus of the text is travelling through archons and struggling along the way. James is forewarned that in one of the archons there are beings who “sit (there) as toll collectors. Not only do they demand toll, but they also take away souls by theft.” The Apocalypse of Paul is clearer and more elaborate in its teaching on “toll houses”.

If we would compare Apocalypse of Paul to the travels of the blessed Theodora in the Life of St. Basil the New we would see six important resemblances and four great differences: 1) first resemblance is the presence of a young boy, who leads a seer into a vision; 2) when the vision starts, angel leads the seer instead of the boy; 3) both texts talk about books, in which sins of a person are written; 4) both texts present a conflict between angels and daemons for the soul. Daemons are judges, accusers, and also witnesses against a soul; 5) both texts speak about toll houses, tax collecting daemons and that demons can take insolvent souls to hell.

There are four major differences: 1) in the Life of St. Basil, Theodora is saved through the prayers of St. Basil; 2) also, the Life of St. Basil teaches that in order to clean your soul from debt you must do Christian deeds: attend the Liturgy, fast, pray, partake in sacraments, etc.; 3) toll booths are not simply gates, they are interpreted allegorically as vices and sins; 4) the Life of St. Basil the New stresses the importance of sacramental repentance.

If we have in mind Christian overtones in the Life of St. Basil the New, we might easily understand the more moderate position. As it is quoted by Fr. Seraphim Rose, one of the handbooks of dogmatic theology of the 19th century states, that Orthodox Church has a doctrine of two judgements: private and universal. Toll houses are interpreted as a metaphor for private judgment.

The main difference between Catholic teaching on purgatory and Orthodox teaching on “areal toll houses” is that Catholic doctrine allows post-mortem purification.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: „padangių muitinės“, Skaistykla, apokaliptinės ir gnostinės dangiškosios kelionės, Ortodoksų teologija, Katalikų Bažnyčios teologija, eschatologija.

KEY WORDS: “areal toll houses”, Purgatory, apocalyptic and gnostic heavenly journeys, Orthodox theology, Catholic theology, eschatology.

Valdas MACKELA – teologijos mokslų daktaras, lektorius, teologijos dėstytojas Vytauto Didžiojo universitete ir Vilniaus universitete. Tyrimų sritys: fundamentinė teologija, ekumeninė teologija, tarpreliginis dialogas, patristika, apokrifiniai tekstai. El. paštas valdas.mackela@gmail.com.

Valdas MACKELA – Doctor of Theology, lector of theology in Vytautas Magnus university and Vilnius university. The field of research: Fundamental Theology, Ecumenical Theology, Interreligious Dialogue, Patristics, Apocryphal texts. E-mail: valdas.mackela@gmail.com.

Gintaras SUNGAILA – religijos studijų magistras, Vilniaus ortodoksų šv. Paraskevės parapijos lektorius, publicistas. Tyrimų sritys: ortodoksų teologija, ekumeninė teologija, patristika, dievėjimas. El. paštas sungaila.gintaras@gmail.com.

Gintaras SUNGAILA – master of religious studies, minister in orthodox parish of st. Paraskevi, publicist. The field of research: Orthodox Theology, Ecumenical Theology, Patristic Theology, Deification. E-mail: sungaila.gintaras@gmail.com.